

บทที่ 5

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะแนวทางการนำทุนทางสังคมไปปฏิบัติ

จากผลการศึกษาที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งในด้านการสร้างสภาพความพร้อมทางสังคมภายในชุมชน เพื่อรองรับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน กล่าวคือ ถ้าภายในชุมชนใดมีทุนทางสังคมสูง คือ มีความพร้อมในด้านการจัดตั้งกลุ่มและเครือข่าย มีความไว้วางใจ มีบรรทัดฐานแห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความใกล้ชิดผูกพันกัน มีความมุ่งมั่นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ รวมถึงเข้าใจถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง ภายในชุมชนนั้นก็จะมีสภาพสังคมที่พร้อมจะพัฒนาในทุกๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม

แนวทางการนำทุนทางสังคมไปปฏิบัติ โดยเสนอที่ละมิติ เริ่มที่มิติกลุ่มและเครือข่าย มิติความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคม และความขัดแย้งและความรุนแรง และสุดท้ายคือมิติด้านอำนาจหน้าที่ และกิจกรรมทางการเมือง

1.1 มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย

จากข้อมูลตารางที่ 8 พบว่าแนวทางในการปฏิบัติในมิตินี้ คือ การพยายามอย่างเร่งด่วนในการสร้างแหล่งเงินทุน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มต่างๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับอาชีพสำคัญภายในชุมชนนั้นๆ นอกจากนั้นควรเร่งส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกลุ่มประเภทต่างๆ โดยควรเริ่มต้นจากกลุ่มเพื่อพัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพก่อน แล้วติดตามด้วยกลุ่มเพื่อพัฒนาครอบครัวกลุ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน เมื่อแต่ละกลุ่มเริ่มดำเนินการแล้วควรติดตามด้วยการส่งเสริมสนับสนุนให้แต่ละกลุ่มพยายามสร้างเครือข่ายกับกลุ่มอื่นๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยภาครัฐอาจเป็นตัวกลางในการประสานงานด้านการประชุม การปรึกษา เพื่อหาแนวทางในการประสานงานของแต่ละกลุ่ม

การดำเนินงานเร่งด่วนในลำดับต่อมาคือ การส่งเสริมให้ประชาชนภายในชุมชนเห็นความสำคัญของการเป็นสมาชิกกลุ่ม และควรส่งเสริมสนับสนุนให้สมาชิกในครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีความสำคัญ นอกจากนี้จะต้องแนะนำให้สมาชิกกลุ่มได้เห็นถึงความสำคัญและเข้าใจถึงการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในกลุ่มที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ โดยภาครัฐควรจะไปแนะนำให้การศึกษาเบื้องต้นแก่ผู้นำกลุ่ม และสมาชิกภายในกลุ่ม

สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การพยายามที่จะพัฒนาแนวทางการจัดการภายในกลุ่มเพื่อให้แต่ละกลุ่มมีประสิทธิผล สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของ

การก่อตั้งกลุ่ม โดยการพัฒนาการจัดการนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการบริหารในการพัฒนา คือ การอบรม สัมมนา การฝึกทักษะ และการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่ม โดยภาครัฐสามารถสนับสนุน ด้วยการสรรหาวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทั้งจากสถาบันการศึกษาและผู้ทรงภูมิปัญญาภายในท้องถิ่นมาให้ความรู้

ในด้านเครือข่ายนั้น ภาครัฐควรมีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนภายในชุมชนต่างๆ ทราบว่า มีหน่วยงานหรือองค์กรใดบ้างมีหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือ โดยจำเป็นต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน มีการจำแนกแยกแยะหน่วยงานรับผิดชอบในส่วนต่างๆ อย่างชัดเจน

ในประเด็นเรื่องการได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มที่เป็นสมาชิกนั้น ควรใช้กลไกการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในกลุ่มเป็นแรงผลักดัน และเรื่องการสร้างเครือข่ายในระดับปัจเจกนั้น จำเป็นที่จะต้องใช้กลไกการเข้าเป็นสมาชิกกลุ่มและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มเป็นตัวผลักดันให้รู้จักเพื่อนสมาชิก นอกจากนั้นจำเป็นต้องใช้แนวทางการพัฒนาบรรทัดฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามมีปัญหา ซึ่งในส่วนนี้จำเป็นต้องใช้เวลาโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า การกล่อมเกลามาโดยสังคัม

1.2 มิติความไว้วางใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

จากตารางที่ 9 พบว่าสังคมโดยรวมของไทย เริ่มขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความไว้วางใจต่อบุคคลที่แตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาพูด ซึ่งอาจเป็นผลกระทบมาจากระดับความรุนแรงในสังคม การหาแนวทางปฏิบัติทุนทางสังคมในมิติด้านความไว้วางใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันค่อนข้างที่จะเป็นเรื่องละเอียดอ่อน สิ่งสำคัญประการแรก คือ ความเข้าใจถึงที่มาของความไว้วางใจ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ที่มาของความไว้วางใจกัน มีแหล่งที่มาได้หลายอย่าง ตัวอย่างเช่น การใกล้ชิดสนิทสนม ความซื่อสัตย์ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามเดือดร้อน ความคงเส้นคงวาในการปฏิบัติ การไม่เอาเปรียบ การไม่โกหกหลอกลวง เป็นต้น สิ่งดังกล่าวข้างต้น สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นบรรทัดฐาน ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อของสังคม

แนวทางการปฏิบัติเพื่อส่งเสริมให้เกิดบรรทัดฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในสังคม จำเป็นที่จะต้องใช้แนวทางการสื่อสารมวลชนเป็นกลไกสำคัญ หรือที่เรียกว่า การประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อมุ่งหวังในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อในระยะยาว ซึ่งต่อมากจะกลายเป็นบรรทัดฐาน หรือแนวทางการปฏิบัติในชุมชนหรือสังคม

แนวทางการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องอย่างหนึ่งที่จะดำเนินการ คือ การประชาสัมพันธ์ผ่านบุคคลที่มีความน่าเชื่อถือ หรือที่ชุมชนไว้วางใจ เคารพ ซึ่งส่วนใหญ่ มักจะเป็นผู้นำชุมชนในท้องถิ่น ครู อาจารย์ หรือผู้นำทางศาสนา

อีกแนวทางหนึ่งที่เป็นไปได้ คือ การส่งเสริมสนับสนุนผ่านทางกลุ่มและเครือข่าย ด้วยการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจภายในกลุ่มและเครือข่ายที่เป็นสมาชิก เพราะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะส่งผลกระทบโดยตรงต่อความไว้วางใจระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม

อีกแนวทางหนึ่ง คือ การส่งเสริมสนับสนุนผ่านทางกลไกครอบครัว โดยกระบวนการอบรม พัฒนา สมาชิกในครอบครัวทุกๆ รุ่น ให้มีความซื่อสัตย์และมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อบุคคลที่ด้อยโอกาสกว่า เป็นต้น

เมื่อสังคมภายในชุมชนมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันแล้ว ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็จะตามมา ส่งผลให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งในการพัฒนา เพราะบรรทัดฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันจะส่งผลต่อการช่วยเหลือและเข้าร่วมโครงการพัฒนาชุมชน ซึ่งผลสุดท้าย คือ ชุมชนมีการพัฒนาและการแก้ไขปัญหา แต่ทั้งนี้การประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และความจริงใจในการแก้ไขปัญหา เป็นหัวใจสำคัญต่อการพัฒนาความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

1.3 มิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ

จากตารางที่ 10 พบว่าปัญหาเร่งด่วนที่ควรรับดำเนินการ คือ การไม่เห็นความสำคัญของการเข้าร่วมกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน การที่ดัชนีทุนทางสังคมในส่วนนี้มีค่าน้อย อาจเนื่องมาจากการขาดแคลนกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน หรือการที่ไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในกิจกรรมนั้นๆ ทำให้ไม่มีความไว้วางใจ ไม่ผูกพัน หรืออาจกลายเป็นความไม่สนใจไปเลยก็ได้ ดังนั้น แนวทางในการปฏิบัติที่สำคัญ คือ การหาเจ้าภาพเพื่อริเริ่มโครงการเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยอาจใช้กลไกผ่านทางด้านกลุ่มและเครือข่ายเป็นแกนนำ หรือผ่านทางผู้นำชุมชน ในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการพัฒนาชุมชน โดยภาครัฐเป็นผู้ให้การสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็น แต่ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะต้องเป็นกลไกหลักเพื่อสร้างแรงผลักดันให้รู้สึกถึงความสำคัญของตนเองในการพัฒนาชุมชน และจะส่งผลไปยังการให้ความร่วมมือต่อโครงการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชน

1.4 มิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคม และความขัดแย้ง และความรุนแรง

จากตารางที่ 11 พบว่า ในภาพรวมของสังคมไทยมีความหลากหลายของชนชาติ และชนชั้นค่อนข้างสูง ส่งผลให้ระดับความสมานฉันท์มีอยู่ในระดับปานกลาง แต่อย่างไรก็ดีการกีดกันบุคคลที่มีความแตกต่างด้านชนชาติ และชนชั้นก็มีไม่มากนัก ทำให้ปัญหาที่เกิดจากความหลากหลายมีค่อนข้างน้อย ส่งผลให้ระดับความรุนแรงมีไม่มากนัก แต่เป็นที่น่าสนใจที่สังคมไทยโดยรวมมีโอกาสที่ทรัพยากรจะเสียหายอันเนื่องมาจากบุคคลอื่นค่อนข้างสูง

ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านชนชั้นทางเศรษฐกิจ คือ จากกลุ่มบุคคลที่มีรายได้ไม่พอค่าใช้จ่าย หรือไม่มีความรู้ และที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ สังคมไทยโดยรวมในปัจจุบันไม่นิยมเข้าร่วมงานที่เกี่ยวกับสังคมและประเพณี และไม่นิยมการเยี่ยมเยียนระหว่างกันภายในชุมชน ปรากฏการณ์แบบนี้ จะยิ่งก่อให้เกิดความห่างเหินในการอยู่ร่วมกันในสังคม และอาจส่งผลให้ความสมานฉันท์ภายในชุมชนค่อยๆ ลดน้อยลงไป

แนวทางการปฏิบัติเพื่อการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสมานฉันท์ และพยายามไม่ให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงอันเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านชนชั้นและเชื้อชาติ คือการพยายามส่งเสริมให้แต่ละชุมชนเรียนรู้ถึงความแตกต่าง โดยมีบรรทัดฐาน ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อที่ว่าความแตกต่างไม่ใช่สาเหตุของความขัดแย้ง เมื่อลดทอนความขัดแย้งได้ ความรุนแรงก็จะลดลง

อย่างไรก็ดีแนวทางปฏิบัติที่เสนอแนะต่อไปนี้ ไม่รวมถึงความขัดแย้งและความรุนแรงอันเนื่องมาจากการแทรกแซงของกลุ่มบุคคลผู้ไม่หวังดีต่อประเทศชาติในภาคใต้ เพราะสถานการณ์เช่นนั้น ถือว่าเป็นสถานการณ์ที่ไม่ปกติ และเป็นปัญหาที่ละเอียดอ่อน ข้อเสนอแนะในรายงานฉบับนี้ จะเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับสังคมไทยโดยทั่วไปเท่านั้น

กลไกสำคัญในการสร้างสภาพสังคมที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบ สันติ มีความสมานฉันท์ ไร้ความขัดแย้งและความรุนแรง คือ ความไว้วางใจระหว่างกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างทางด้านชนชาติและชนชั้น เพราะฉะนั้นแนวทางปฏิบัติจึงใช้แนวทางคล้ายคลึงกับแนวทางปฏิบัติในด้านความไว้วางใจ คือ กลไกด้านการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องภายในชุมชน กลไกด้านกระบวนการการศึกษาเรียนรู้ผ่านทางผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน สถาบันการศึกษา และครอบครัว กลไกด้านกลุ่มและเครือข่ายที่ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลายด้านชนชาติและชนชั้น ตลอดจนการส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสมาชิกที่มีความแตกต่างด้านชนชาติและชนชั้น เพื่อให้ปัญหาของกลุ่มบุคคลต่างๆ ได้รับการแก้ไขและมีความเป็นธรรม ทั้งนี้ก็เพื่อมุ่งหวังในการสร้างบรรทัดฐานของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สันติ ภายในชุมชน ดังนั้นภาครัฐจำเป็นต้องเข้าไปสนับสนุนด้วยการส่งเสริม กระตุ้น และจัดสรรทรัพยากรที่จำเป็น เพื่อก่อให้เกิดโครงการพัฒนาความไว้วางใจภายในชุมชน โดยโครงการเหล่านี้จะต้องส่งเสริมให้กลไกต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นทำงานได้อย่างเต็มที่ เพื่อก่อให้เกิดแรงผลักดันในการเปลี่ยนแปลงบรรทัดฐาน ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อไปในทางที่ดีขึ้น

1.5 มิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

จากตารางที่ 12 พบว่าในภาพรวมของสังคมไทย มีสาเหตุสำคัญที่อาจส่งผลให้ระดับทุนทางสังคมมีน้อย คือ การสำนึกว่าตนเองมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชน ทำให้การร้องเรียนเรื่องที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมภายในชุมชนมีน้อยตามไปด้วย ความสามารถในการตอบสนองของนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ตลอดจนปัญหาด้านคอร์รัปชัน ส่วนใน

ประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้องกับมิติอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมืองในภาพรวมของสังคมไทย มีทุนทางสังคมค่อนข้างสูงอยู่แล้ว เช่น การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ

ดังนั้นแนวทางปฏิบัติทุนทางสังคมในมิติด้านอำนาจหน้าที่ และกิจกรรมทางการเมือง จำเป็นที่จะต้องยึดถือแนวทางในการปลูกฝังจิตสำนึกว่า การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ควรจะอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง การมีส่วนร่วมในทุกะดับชั้นของสังคม ในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม เครือข่าย หรือระดับอื่นใด

ด้วยเหตุนี้ กลไกสำคัญที่ต้องกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุน คือ กลไกด้านการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง กลไกด้านครอบครัว กลไกด้านการศึกษา กลไกด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพื่อก่อให้เกิดบรรทัดฐาน หรือแนวทางปฏิบัติภายในชุมชน ที่ถูกต้องเหมาะสม ตลอดจนเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ ในการเห็นความสำคัญของตนเองที่มีต่อการพัฒนาชุมชน กล่าวคือ ต้องก่อกำเนิดความเข้าใจว่า รากฐานการพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องเริ่มจากกลุ่มบุคคลภายในชุมชน เนื่องจากชุมชนย่อมเข้าใจถึงปัญหาภายในชุมชน และเข้าใจถึงความต้องการอันแท้จริง ตลอดจนรู้ว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ดังนั้น การเข้าร่วมกิจกรรมด้วยการเสียสละทรัพยากรที่เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นเวลา สิ่งของ หรือเงิน จะส่งผลดีต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน

กลไกต่างๆ ที่กล่าวถึงข้างต้น จำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุน จากผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน ผู้นำครอบครัว ผู้นำกลุ่มและเครือข่าย และนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันที่สำคัญในการสร้างสรรค์โครงการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยมุ่งเน้นแนวทางการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเป็นสำคัญ

ดังนั้น ภาครัฐจึงจำเป็นที่จะต้องกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุน โดยเฉพาะการริเริ่มประสานงานกับผู้นำชุมชน ให้การอบรมพัฒนา เพื่อให้เกิดแรงบันดาลใจในด้านการตระหนักถึงความสำคัญของตนเองที่มีต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนก่อให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญในการพึ่งพาตนเองภายในชุมชนเป็นรากฐานเบื้องต้นของการพัฒนา โดยมีภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรที่ขาดแคลน

การรณรงค์เพื่อการเลือกคนดีที่เข้าใจปัญหาภายในชุมชนเข้ามาเป็นผู้แทนชุมชน ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติยังคงมีความสำคัญอยู่ เพราะนักการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ถ้าไม่เข้าใจปัญหาภายในชุมชนก็ย่อมหาทางแก้ไขที่เหมาะสมไม่ได้เช่นกัน รวมทั้งการส่งเสริมให้ตระหนักถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อร้องเรียนเรื่องที่ไม่เป็นธรรม โดยการรวมกลุ่มเพื่อการร้องเรียน จะต้องเป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าข้าราชการที่รับผิดชอบไม่มีความจริงใจในการแก้ไขปัญหา หรือไม่มีความสามารถเพียงพอในการแก้ไขปัญหา ปัญหาในด้านนี้จึงจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติ

ผ่านกลไกด้านการอบรมพัฒนาประสิทธิภาพข้าราชการไทยอย่างต่อเนื่องยาวนาน และผ่านกลไกระบบให้คุณให้โทษ โดยเฉพาะการประเมินเพื่อการปรับเปลี่ยนตำแหน่ง ให้บุคคลที่เหมาะสมเข้ารับผิดชอบ เพื่อดำเนินการพัฒนาและแก้ไขปัญหาภายในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมของไทย

จากผลการวิเคราะห์ และการค้นหาแนวทางปฏิบัติเบื้องต้นดังกล่าว เป็นเพียงจุดเริ่มต้น การปลูกฝัง สนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนาให้ชุมชนมีทุนทางสังคมในระดับที่สูงขึ้น จำเป็นที่จะต้องมีการบูรณาการในการสร้างอย่างถูกต้องและใช้ระยะเวลาอย่างยาวนาน โดยทุนทางสังคมมีผลกระทบเชิงบวกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจาก การไว้วางใจ การมีบรรทัดฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย จะเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนในทุกชุมชน

อย่างไรก็ตาม การหาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมของไทยนั้น จำเป็นต้องเข้าใจถึงที่มาหรือแหล่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคม นักวิชาการด้านทุนทางสังคม ฟูกูยามา (Fukuyama) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ทุนทางสังคมนั้นเป็นผลสืบเนื่องอย่างยาวนานจากรากฐานของสังคมแต่ละชุมชน รากฐานดังกล่าวประกอบด้วย ศาสนา ขนบธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติ สืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน ประสบการณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ และรากฐานอื่นใดที่ส่งผลต่อบรรทัดฐาน ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อภายในชุมชน โดยเฉพาะบรรทัดฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความไว้วางใจ และการรวมกลุ่ม/เครือข่ายภายในชุมชนนั้นๆ

ดังนั้นแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคม ภาครัฐจำเป็นต้องตระหนักถึงการมีอยู่เดิมของทุนทางสังคมภายในชุมชน การพยายามสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาใหม่เป็นเรื่องที่อยู่เหนือการควบคุมของภาครัฐ ภาครัฐจะกระทำได้เพียงการกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมให้มีความเพิ่มขึ้นเท่านั้น การออกนโยบายเพื่อมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงทุนทางสังคมเดิมนับว่าเป็นเรื่องอันตรายอย่างยิ่ง เพราะจะส่งผลกระทบเชิงลบมากกว่าเชิงบวก โดยเฉพาะการก่อให้เกิดความขัดแย้งและความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นภายในชุมชน

อย่างไรก็ตาม กลไกของภาครัฐในการกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนให้ทุนทางสังคมมีเพิ่มมากขึ้น จำเป็นที่จะต้องพึงพาการออกนโยบายเป็นกลไกสำคัญ แต่กระบวนการในการออกนโยบายที่เกี่ยวกับทุนทางสังคมจำเป็นต้องมีการบูรณาการที่รอบคอบ เพื่อมิให้เกิดผลกระทบเชิงลบ

กระบวนการดังกล่าว ประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญ คือ ขั้นตอนการประเมินนโยบายเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในเชิงบวก ขั้นตอนในการพิจารณา นโยบายเชิงบูรณาการ ขั้นตอนการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อก่อให้เกิดอรรถประโยชน์จากแหล่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม ดังต่อไปนี้

2.1 ขั้นตอนการประเมินนโยบายเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในเชิงบวก

แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมประการแรก การพัฒนาระบบประเมินระดับทุนทางสังคมในสังคมไทยทั้งในภาพรวม ภูมิภาค และรายจังหวัด ระบบประเมินระดับทุนทางสังคมนี้จะทำหน้าที่ในการติดตาม ตรวจสอบการเคลื่อนไหวของระดับทุนทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเป็นเครื่องมือในการวัดระดับแนวโน้มที่จะเกิดความขัดแย้งและความรุนแรงภายในสังคมของแต่ละชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการประเมินระดับทุนทางสังคมทุกๆ สองปี เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของระดับทุนทางสังคมในทุกๆ ด้าน

เมื่อทราบการเคลื่อนไหวของระดับทุนทางสังคมแล้ว การออกนโยบายเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในเชิงบวก ก็จะมีลักษณะของการออกนโยบายในเชิงรุกเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตมากกว่าเป็นการออกนโยบายในเชิงรับที่ต้องเข้าไปแก้ไขปัญหาก็ได้เกิดขึ้นมาแล้ว

แนวทางนโยบายที่สำคัญในการกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในเชิงบวก จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึงถึงแหล่งที่มาดั้งเดิมของทุนทางสังคมนั้นคือ ศาสนา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ บรรทัดฐาน ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อดั้งเดิมภายในชุมชน และรวมถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของแต่ละชุมชน

แนวทางนโยบายในการพัฒนาทุนทางสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม เช่น นโยบายเพื่อการกระตุ้นเศรษฐกิจภายในชุมชน นโยบายการพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมภายในชุมชน นโยบายเพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรสาธารณะ นโยบายเหล่านี้จะสำเร็จได้ต่อเมื่อมีโครงการย่อยเพื่อทำหน้าที่ในเชิงดำเนินการ เช่น โครงการพัฒนาคุณภาพครอบครัว โครงการเพื่อการพัฒนาการศึกษา โครงการส่งเสริมและรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น โครงการพัฒนาประสิทธิภาพกลุ่มอาชีพต่างๆ โครงการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ โครงการตระหนักในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาชุมชน โครงการออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา โครงการจัดสรรและจัดการทรัพยากรสาธารณะ เป็นต้น

2.2 ขั้นตอนในการพิจารณานโยบายเชิงบูรณาการ

ขั้นตอนพัฒนาทุนทางสังคม มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจาก แนวทางนโยบายเพื่อการกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในบางมิติ อาจก่อให้เกิดผลกระทบในเชิงลบกับทุนทางสังคมในมิติอื่นๆ ได้ ตัวอย่างเช่น นโยบายการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มภายในชุมชนได้ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นหลากหลายกลุ่ม และถ้าแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยชนชั้น หรือชนชาติเดียวกัน โดยสภาพภายในกลุ่มไม่มีความหลากหลายทางด้านชนชั้นและชนชาติ อย่างนี้ผลกระทบเชิงลบสามารถเกิดขึ้นได้ง่ายมาก กล่าวคือ การรวมกลุ่มภายใต้เงื่อนไขที่มีความเหมือนกันมากไม่ว่าจะเป็นทางด้านศาสนา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประวัติศาสตร์ ย่อมก่อให้เกิด

เกิดความไม่เอียงทางทัศนคติ ค่านิยม และความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพยายามที่จะปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่ม ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงกับกลุ่มอื่นๆ ภายในชุมชนได้

ด้วยเหตุนี้จึงควรมีการตั้งคณะกรรมการเพื่อตรวจสอบนโยบาย โครงการต่างๆ ในภาพรวมเพื่อพิจารณาถึงผลกระทบเชิงลบของแต่ละนโยบายหรือโครงการ ว่ามีผลกระทบต่อนโยบายหรือโครงการอื่นหรือไม่ และหาแนวทางการป้องกันปัญหาในขั้นต้น ขั้นตอนนี้จึงเรียกว่าขั้นตอนในการพิจารณานโยบายเชิงบูรณาการ

แนวทางสำคัญในการพิจารณาเชิงบูรณาการในการกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน เพื่อเพิ่มระดับทุนทางสังคมภายในชุมชนนั้น สามารถกระทำได้โดยการสร้างเครื่องมือตรวจสอบ คือ การพยายามตอบคำถามด้านผลกระทบเชิงลบ ในมิติและองค์ประกอบต่างๆ ของทุนทางสังคม เช่น นโยบายหรือโครงการนี้จะส่งผลกระทบเชิงลบอย่างไรต่อมิติด้านกลุ่มและเครือข่าย ต่อมิติความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ต่อมิติด้านกิจกรรมและความร่วมมือ ต่อมิติด้านความสมานฉันท์ การอยู่ร่วมกันในสังคม และความขัดแย้งและความรุนแรง และสุดท้ายคือ ต่อมิติด้านอำนาจหน้าที่และกิจกรรมทางการเมือง

2.3 ขั้นตอนการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อก่อให้เกิดอรรถประโยชน์จากแหล่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม

ขั้นตอนนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากขั้นตอนการพิจารณานโยบายเชิงบูรณาการ กล่าวคือ ถ้าคณะกรรมการได้เล็งเห็นว่านโยบายหรือโครงการใด ถ้าแม้ว่าจะกระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุนให้มีระดับทุนทางสังคมในบางมิติมีค่าเพิ่มมากขึ้น แต่อาจจะส่งผลกระทบต่ระดับทุนทางสังคมในอีกมิติหนึ่ง จึงจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยน หรือหานโยบายหรือโครงการใหม่มาสนับสนุน หรือเพื่อป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นได้

จากตัวอย่างข้างต้น ถ้านโยบายในการส่งเสริมการรวมกลุ่มอย่างหลากหลาย อาจก่อให้เกิดผลเชิงลบ จึงควรมีนโยบายในการสนับสนุนส่งเสริม ให้มีการร่วมมือกันระหว่างกลุ่ม โดยใช้กิจกรรมภายในชุมชนเป็นพื้นฐานในการสร้างความสนิทสนม ความไว้วางใจ การอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สันติ ตลอดจนเป็นการส่งเสริมให้เกิดบรรทัดฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังนับได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มได้อีกประการหนึ่ง เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปคือ การพัฒนาทุนทางสังคมของไทยควรมุ่งเน้นไปที่รากฐานดั้งเดิม หรือแหล่งที่มาของทุนทางสังคม เช่น ศาสนา ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยไม่ควรที่จะพยายามปรับเปลี่ยนรากฐาน แต่ควรกระตุ้น สนับสนุน และส่งเสริมรากฐานดั้งเดิมให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมของไทย กลไกสำคัญสำหรับภาครัฐในการพัฒนาสังคม คือการออกนโยบายหรือโครงการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ

ดังนั้นแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคม จึงหันมามุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการในการออกนโยบายและโครงการ แทนการปรับเปลี่ยนรากฐานทุนทางสังคม โดยกระบวนการดังกล่าวจะประกอบไปด้วยสามขั้นตอน คือ ขั้นตอนการประเมินนโยบายเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม และสนับสนุนทุนทางสังคมในเชิงบวก ขั้นตอนในการพิจารณานโยบายเชิงบูรณาการ และสุดท้ายคือ ขั้นตอนการปรับเปลี่ยนนโยบายเพื่อก่อให้เกิดอรรถประโยชน์จากแหล่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิม